

фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України, 14 жовтня 2014 р. № 1702-VII // Голос України. – 2014. – № 216.

3. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом: Закон України, 28 листопада 2002 р. № 249-IV // Голос України. – 2002. – № 233.

4. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні: Закон України, 5 квітня 2001 р. № 2346-III // Голос України. – 2001. – № 84.

5. Про встановлення граничної суми розрахунків готівкою: постанова Правління Національного банку України, 6 червня 2013 р. № 210, зареєстрована в Міністерстві юстиції України 2 липня 2013 р. за № 1109/23641 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 54. – Ст. 1973.

6. Міжнародні стандарти з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму і розповсюдженню зброї масового знищення: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2012/22.03.2012/1.pdf

7. Директива Європейського Парламенту та Ради проти відмивання коштів та фінансування тероризму 2015/849: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ:JOL_2015_141_R_0003&from=EN

УДК 342.13

Гелемей М.О.,

провідний науковий співробітник
відділу організації науково-дослідної роботи
Національної академії внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛІДЕРІВ ЕКСТРЕМІСТСЬКИХ МОЛОДІЖНИХ УГРУПОВАНЬ

У статті розглядаються окремі питання психологічних особливостей лідерів екстремістських молодіжних угруповань, надається оцінка моральних якостей, які притаманні їм.

Ключові слова: лідер, організатор, молодіжний екстремізм, психологічний портрет, особа злочинця.

В статье рассматриваются отдельные вопросы психологических особенностей лидеров экстремистских молодежных группировок, дается оценка моральных качеств, которые присущи им.

Ключевые слова: лидер, организатор, молодежный экстремизм, психологический портрет, лицо преступника.

The paper discusses some issues of psychological features of the leaders of extremist youth groups, assesses the moral qualities that are inherent in them.

Keywords: leader, organizer, youth extremism, a psychological portrait, face criminal.

Постановка проблеми. Дослідження особливостей психології особистості учасників екстремістських організацій, спрямоване на вирішення комплексу наукових і прикладних завдань, пов'язаних із запобіганням такого складного явища, як організована злочинність.

Для функціонування злочинної екстремістської групи характерним є поступове розширення сфери й діяльності в часі і просторі, збільшення кількості вчинених злочинів, перехід до більш простих до більш серйозних злочинів.

У процесі розширення злочинної діяльності всередині злочинної групи проходить формування психологічної і функціональної структури, тому необхідно погодитись з висловленою думкою В.Бедя про те, що чим вищий рівень розвитку групи, тим більш чітко виступає й внутрішня психологічна структура, стабілізується її склад, а діяльність стає цілеспрямованою, відбувається розподіл ролей і функцій між її членами [1, с. 45].

Аналіз дослідження даної проблеми. Наукову проблему вивчення особи злочинця розглядали вітчизняні та зарубіжні вчені, такі як: Ю.М. Антонян, М.М. Бабаєв, Е.Богардус, В.М. Бурлаков, М.І. Ветров, В.В. Голіна, О.М. Джужа, А.І. Долгова, К.Е. Ігошев, І.І. Карпець, І.С. Кон, О.М. Костенко, М.С. Крутер, Н.Ф. Кузнєцова, В.М. Кудрявцев, Н.С. Лейкіна, Г.М. Міньковський, О.Б. Сахаров, М.О. Стручков, С.А. Тарарухін, В.О. Туляков, А.П. Тузов, В.І. Шакурн та ін.

Метою статті є з'ясування психологічних особливостей лідерів екстремістських молодіжних угруповань.

Виклад основного матеріалу. На певному етапі розвитку екстремістської групи в її внутрішній структурі з'являється фігура лідера, який зазвичай виступає в ролі організатора і керівника. З появою лідера група стає більш організованою і згуртованою, а діяльність активізується, отримує цілеспрямований характер і набуває все більше суспільно небезпечного характеру.

Одночасно з внутрішньою психологічною структурою створюється і функціональна структура злочинної групи. Кожен новий злочин все більш чітко розподіляє ролі учасників групи: одні безпосередньо виконують діяння, інші підшуковують об'єкти злочинів, а треті забезпечують збут викрадено і т.п. Функціональна структура визначається особовим складом злочинної групи, видом скоєного злочину, об'єктом посягань та іншими чинниками.

Так, ми погоджуємося з думкою В.Васильєва, що у більшості випадків злочинні організації мають пірамідальну структуру, на вершині якої знаходиться її основний лідер, а в безпосередньому його оточенні — невелика група осіб, які приймають основні рішення [4, с. 354].

При всій безумовній важливості питань, пов'язаних з організацією екстремістських груп і керівництва ними, до сьогодні у літературі не визначено психологічної характеристики лідерства в екстремістських групах та злочинних екстремістських організаціях, а також його кримінально-правової атрибуції.

На думку Б.Бондаренка, висування лідера в злочинній групі проходить стихійно, у міру її розвитку і функціонування. При цьому діють два чинники: об'єктивний і суб'єктивний [2, с. 268].

Суть об'єктивного чинника полягає в тому, що в лідери екстремістської групи стихійно висувається той член групи, який найбільш корисний для її діяльності, найвиразніше проявляє себе при підготовці і вчиненні злочинів та різних екстремістських акцій.

Суб'єктивний чинник ґрунтується на тому, що особа-лідер володіє саме такими особистими якостями, які є необхідні для здійснення функцій лідера в екстремістській групі. Це зазвичай люди найбільш активні, рішучі, інтелектуально підковані життєвим, а то й злочинним досвідом, уміючи підпорядкувати собі інших [3, с. 37]. Проте В.Биков переконаний, що лідер у злочинній групі висувається не лише завдяки своїм особливим людським якостям. Особисті якості мають значення настільки, наскільки вони необхідні для вирішення спільних завдань, що стоять перед злочинною організацією.

Поняття лідер і організатор злочинної групи є досить неоднозначними. Думки вчених різняться щодо визначення поняття організатора злочинної групи. Так, Б. Бондаренко зазначає, що організаторами є особи, які створили та очолили злочинне об'єднання, розробляли плани злочинної діяльності, а також керували вчиненням окремих злочинів [2, с. 145].

Під організатором конкретного злочину дослідник розуміє осіб, які: організували злочин, тобто не лише схилили інших осіб до вчинення злочину, а й самі брали безпосередню участь як виконавці у його вчиненні; керували безпосередньо вчиненням злочину незалежно від того брали вони особисту участь у фізичному виконанні складу злочину чи вчиняли тільки дії, що сприяли успіху злочинної діяльності.

Особа організатора екстремістського злочинного угруповання характеризується багатовекторністю, обумовленою не в останню чергу різноманіттям видів злочинної діяльності. Як правило, це повнолітня, доросла особа, яка володіє певними знаннями в економіці, психології, уміє домагатися поставленої мети й підкоряти своїй волі інших осіб. Нині існує необхідність показати подібність і розбіжність між організаторами злочинних екстремістських угруповань і лідерами злочинної діяльності, їх радниками й консультантами з питань організації злочинного бізнесу.

Так, під час викриття ролі організатора (лідера) екстремістського злочинного угруповання необхідно чітко розрізняти й доводити наявність у цьому угрупованні елемента організованості. Лише при встановленні високого ступеня організованості угруповання, що становить оперативний інтерес

для слідства, який виражається, зокрема, у беззаперечному підкоренні всіх членів своєму лідерові, у відсутності в них можливості вчинення злочинних дій без прямого умислу на те організатора, останній, безумовно, може бути притягнутий до кримінальної відповідальності за всі вчинені членами угруповання діяння, навіть якщо лідер (організатор) і не був посвячений у деталі, несуттєві обставини їх вчинення.

Лідер (організатор) злочинного угруповання так само, як правило, не несе кримінальної відповідальності за вчинення членом його угруповання злочинних дій, у випадку ексцесу.

Поняття лідера злочинної діяльності, на нашу думку, ширше ніж організатора злочинного угруповання. До сфери його впливу належать такі криміналістично значимі аспекти, як розроблення стратегічної спрямованості злочинної діяльності в «підконтрольному» йому регіоні, здійснення загального керівництва ходом виконання екстремістських акцій задумів екстремістськими співтовариствами, вживання заходів протидії правоохоронним органам щодо поновлення циклу злочинної діяльності.

Своєю діяльністю лідер сприяє успішному функціонуванню цієї групи, поліпшує її діяльність, проте особисто ніяких активних дій із створення злочинної групи чи злочинної організації та її керівництва не чинить.

Поряд із цим у ряді випадків лідер не тільки контролює певну територію, але й має своє угруповання, за допомогою якого і реалізуються його наміри [2, с. 39].

Функції лідера злочинної діяльності дещо різняться від функції організатора групи: він може бути генератором дій, продумувати злочинні наміри, передаючи їх особам, які мають об'єктивні і суб'єктивні можливості втілити ці дії в життя, проте особисто лідер не може брати участі ні в створенні, ні у вчиненні конкретних злочинів. Межа між намірами і мінімальними активними діями лідера з втілення цих намірів у життя є тією межею, де починає працювати механізм кримінально-правових норм.

Існує певна класифікація лідерів (організаторів) злочинної екстремістської діяльності за ступенем їх участі в цій діяльності:

- 1) лідер (організатор) – активний член угруповання;

2) лідер – «генератор ідей» («тіньовий лідер»).

У першому випадку лідер – це член угруповання, за яким воно визнає право приймати рішення в ситуаціях, що мають значення для всього угруповання. У групах, що складаються із двох, трьох осіб, лідер зовні яскраво не виявляється, він поєднує у своїй особі функції і керівника, і виконавця. Його роль «розкривається» у більш складних злочинних структурах.

У другому випадку йдеться про так званих «тіньових лідерів», які вкладають свої думки у вуста найбільш авторитетних членів злочинного угруповання, шанують КК і не здійснюють відкритих дій, що ним передбачені, самі перебувають на відстані, у тіні, і нерідко їх зовнішність не можуть описати рядові члени угруповання.

На нашу думку, розуміння психології дій злочинця, його особистості є ключем для розуміння сутності самої злочинності. Відтак пізнання механізму злочинної поведінки і особистості злочинця у сучасному сьогоденні набуває особливої актуальності. Вивчення особистості злочинця, зокрема лідера, є надзвичайно важливим для створення науково обґрунтованих заходів, що покликані позитивним чином вплинути на них.

Вивчення особистості лідера екстремістської організації, його психологічних властивостей тісно пов'язано з дослідженням мотивації злочинної поведінки як найближчої і безпосередньої особистісної детермінанти [7, с. 268].

Деякі науковці-кримінологи позитивно висловлюються на користь твердження стосовно того, що в організаторів, керівників злочинних груп та організацій наявні певні організаторські здібності [4, с. 384; 6, с. 132]. Хоча поняття «організаторські здібності» є певною мірою збірним, оскільки передбачає сукупність окремих здібностей, кожна з яких являє собою те чи інше, більш чи менш самостійне психологічне утворення самої особистості організаторські здібності визначають як комплекс індивідуально-психологічних якостей і властивостей людини, який є однією з провідних умов успішного оволодіння нею організаторською діяльністю [5, с. 114].

Організатори стійких екстремістських угруповань є, як правило, керівниками авторитарного складу, які з іншими

членами групи дотримуються певної дистанції, керівництво злочинною діяльністю — за чітко побудованою схемою, зв'язок з членами групи — діловий, засоби впливу на підлеглих — ідеологічна заінтересованість останніх, часом примус, погрози. Усі ці зовнішні «атрибути» організаторської діяльності свідчать про різні внутрішні психологічні склади організаторів злочинів. Таким чином, відносини між керівником і рядовими членами злочинних організацій часто ускладнені примусом і жорстокою владою з боку керівника, тому викриттю останнього може сприяти налагоджена робота з членами групи, яких не влаштовує авторитарний стиль керівництва. Існує тісний зв'язок організаторських здібностей з окремими соціально-психологічними якостями особи, які можна назвати «лідерськими якостями» чи «лідерськими здібностями».

Лідерство надає людській сукупності системної якості — організованості, сукупності перетворюється на ансамбль, збіговище — в групу.

Дійсно, саме зусиллями лідера здійснюється перетворення звичайного угруповання в організовану згуртовану групу, діяльність якої детермінована потребою в реалізації ідей, які виголошуються лідером і закладаються у фундамент групи. З появою лідера група стає організованою і згуртованою, її діяльність активізується отримує цілеспрямований характер і набуває все більш суспільно небезпечного характеру. Як влучно відзначає В.Биков, «лідер організовує і спрямовує всю діяльність групи, регулює основні неформальні норми групової поведінки, практично замикає на собі всю систему побудови і підтримки зовнішніх кримінальних зв'язків...» [3, с. 37].

Висновки. Слід зазначити, що лідерські здібності і вміння управляти оточуючими забезпечуються емоційною холодністю, яка блокує або значно обмежує суб'єктивні можливості до співпереживання. Водночас ця риса характеру і лінія поведінки дозволяє зберегти необхідну соціально-психологічну дистанцію з оточуючими, тверезо аналізувати створювані обставини із вартуванням усіх найбільш важливих моментів і на основі цього приймати раціональні рішення. Природно, що між двома цими типами лідерів виникає суперництво, протистояння, скрита

ворожість, але в силу спільних цілей і шляхів їх досягнення вони співпрацюють.

Література:

1. Бедь В.В. Юридична психологія : навч. посібник / В.В. Бедь.— К. : Каравела, 2003.- С.151
2. Бондаренко Б.І. Психологія ОРД. Заг. частина : навч. посібник / МВСУ, Луган. акад. внутр. справ ім.10-річчя незалежності України ; за ред.: проф. Е.О. Дідоренка, проф. Я.Ю. Кондратьєва. — Луганськ : РВВ ПАВС,2003.— 272с.
3. Быков В. Лидерство в преступных группах / В.Быков // Законность.—1997.— №4.— С.37-40.
4. Васильев В.Л. Юридическая психология / В.Л. Васильев.— 3-е изд.— СПб. : Питер, 2000.—624с.
5. Кудрявцев В.Н. Научное прогнозирование в криминологии Кудрявцев // Изучение и предупреждение преступности. Вып.8. — Воронеж: ВГУ, 1968.; Криминальная ситуация на рубеже веков в России / Под ред. А.И.Долговой. — М., 1999 и др.
6. Курс криминології. Особлива частина : підручник : у 2 кн. / М.В. Корнієнко, Б.В. Романюк та ін. ; за заг. ред. О.М. Джужі. — К. : Юрінком Інтер, 2001.— 480с.
7. Ратинов А.Р. Психология личности преступника. Ценностно-нормативный поход / А.Р. Ратинов // Личность преступника как объект психологического воздействия. — М.,1979. — С.22.

УДК 321.7(477)

Доценко О. С.,
канд. юрид. наук, доцент,
професор кафедри управління та
роботи з персоналом Національної
академії внутрішніх справ

КОНТРОЛЬ ТА ОЦІНКА РЕАЛІЗАЦІЇ ВИКОНАННЯ ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

В даній науковій статті розглядається актуальне питання яке полягає в контролі та оцінці реалізації виконання державно-управлінських рішень. Також запропоновано ґрунтовні висновки та пропозиції, щодо розглядаємої тематики.